

ANNA KOPCZAK-WIRGA
KAMILA KASPERSKA-KURZAWA

PRZEJAWY ZJAWISKA PARENTYFIKACJI WŚRÓD DZIECI UKRAIŃSKICH NA SKUTEK MIGRACJI I UCHODŹSTWA

MANIFESTATIONS OF THE PARENTIFICATION PHENOMENON AMONG UKRAINIAN CHILDREN AS A RESULT OF MIGRATION AND EXILE

Abstract. The aim of the paper is to provide an initial answer to the question: What factors favor and what can prevent the phenomenon of role reversal (parentification) in Ukrainian refugee families living in Poland? In the first part of the study, the parentification process was explained, then the genesis of the outbreak of hybrid war in Ukraine was presented. The next part of the text presents the methodology of qualitative exploratory research – an indepth interview conducted among Ukrainian mothers and an expert interview among therapists involved in helping Ukrainian families. A comparative analysis of the discussed context with selected cases of parentification among migrants in Europe was also carried out. The research indicated two types of factors: favorable and preventing the occurrence of the phenomenon of social role conversion between Ukrainian children and their mothers. Parentification among children is a complex process. The results of the research are hypotheses and guidelines for further research.

Keywords: parentification; migration; refugees; Ukraine; children.

WPROWADZENIE

Nie ulega wątpliwości, że w ostatnich latach Polska stała się najważniejszym krajem migracyjnym dla obywateli Ukrainy. Od kilku lat obserwować możemy szereg nakładających się na siebie czynników wypychających po stronie ukraińskiej,

Dr ANNA KOPCZAK-WIRGA – Katedra Nauk Socjologicznych, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Opolski; adres do korespondencji: ul. Katowicka 89, 45-061 Opole; e-mail: kopczak@uni.opole.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6080-7784>.

Dr KAMILA KASPERSKA-KURZAWA – Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Opolski; adres do korespondencji: ul. Katowicka 87a, 45-061 Opole; e-mail: kkasperska@uni.opole.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9186-428X>

jak i przyciągających po stronie polskiej (Jaroszewicz, Młynowska, 2018). Poza okolicznościami ekonomicznymi najważniejszym faktorem typu „push” jest konflikt zbrojny z Rosją. W związku z ostatnią, bezprecedensową falą uchodźstwa z Ukrainy do Polski powstaje szereg problemów i pytań, na które warto już teraz poszukiwać odpowiedzi. Jedno z wyzwań dotyczy próby przeciwdziałania procesom destabilizującym ukraińskie rodziny – szczególnie relacje między migrującymi do Polski kobietami a ich dziećmi.

Celem niniejszego opracowania jest wstępna odpowiedź na pytanie: Jak migracja i uchodźstwo, będące efektem wojny hybrydowej Rosji na Ukrainie, mogą wpłynąć na relacje między matkami a ich dziećmi? Szczególnie interesujący wydaje się problem szczegółowy: Jakie czynniki sprzyjają, a jakie mogą zapobiec zaistnieniu zjawiska odwrócenia ról (parentyfikacji) w ukraińskich rodzinach uchodźczych mieszkających w Polsce? Badania mają charakter pilotażowy. Wnioski, jakie zostaną zaprezentowane, stanowią hipotezy przydatne do dalszych eksploracji podjętej tematyki.

W sytuacji ucieczki przed wojną wsparcie w obrębie systemu rodzinnego jest naturalnym mechanizmem zabezpieczającym poszczególnych jego członków przed negatywnymi konsekwencjami tragedii. W tzw. zdrowym układzie rodzinnym wszystkie jednostki dążą do zapewnienia ciągłości trwania grupy, zaspokojenia potrzeb fizycznych oraz emocjonalnych, utrzymania granic pełnionych przez siebie ról (Minuchin, 1974; Rogala-Oblędowska, 1996). Twórca strukturalnej teorii rodziny, Salvador Minuchin podkreślał, że o wzajemnych wzorach interakcji między członkami rodziny decydują m.in. granice istniejące między nimi (1974), ich jasne zdefiniowanie. Najważniejsze znaczenie mają tu granice pomiędzy poszczególnymi pokoleniami. Powinny być one tak zarysowane, aby „diada rodzicielska oraz dzieci tworzyły dwa oddzielne podsystemy” (Kaleta, 2011, s.143). Sytuacja wzmożonej konieczności troszczenia się o siebie wzajemnie może prowadzić do osłabienia dystansu, a granice mogą stawać się nieostre (Minuchin, 1974). Jedną z konsekwencji bywa zjawisko parentyfikacji, czyli odwrócenia ról w układzie rodzinnym, gdy dzieci wchodzą w role dorosłych członków rodziny. Struktura rodzin ukraińskich bez wątpienia uległa zmianom na skutek uchodźstwa. Migrują głównie kobiety z dziećmi, zostawiając partnerów na froncie walk. Warto więc przyjrzeć się uważnie systemom rodzinnym zadając pytanie o to, w jakim stopniu kontekst samotnych migracji sprzyja zjawisku parentyfikacji, jakie czynniki mogą pomóc w wyhamowaniu procesu, a jakie mogą go wzmocnić.

W tym kontekście najbardziej odpowiednie jest zastosowanie metodologii badań jakościowych. Z uwagi na eksploracyjny charakter niniejszego studium

podjęto decyzję o przeprowadzeniu wywiadów pogłębionych (epizodycznych), w których dochodzi do triangulacji dwóch podejść metodologicznych: wywiadu narracyjnego z jednej strony i częściowo ustrukturyzowanego z drugiej (Flick, 2011).

I. ZJAWISKO PARENTYFIKACJI – UJĘCIE TEORETYCZNE

Etymologicznie pojęcie „parentyfikacja” pochodzi z łacińskich słów *parentes* – rodzice i *facere* – robić. Próbę zdefiniowania tego procesu już w 1973 roku podjęła dwójka amerykańskich psychiatrów Ivan Boszormenyi-Nagy i Geraldine Spark. W kolejnych latach zmiany wewnątrzrodzinnych ról między dziećmi a rodzicami wielokrotnie poddawano różnym refleksjom (Barabas, 2021). Zgodnie z przyjętą powszechnie definicją zjawiska, proces parentyfikacji uruchamia się w momencie, gdy rodzic lub oboje rodziców rezygnują z pełnienia swoich obowiązków rodzicielskich, które następnie przejmują jedno z dzieci – z reguły najstarsze oraz płci żeńskiej (Chojnacka, 2018). Nancy D. Chase trafnie zauważa, że zjawisko ma charakter emocjonalny, albowiem dziecko wówczas „poświęca własne potrzeby – uwagi, bezpieczeństwa i uzyskiwania wsparcia w rozwoju, po to, aby dostosować się do instrumentalnych lub emocjonalnych potrzeb rodzica i troszczyć się o niego” (1999, s. 7). Kolejno może być rozpatrywane na płaszczyźnie egzystencjonalnej (instrumentalnej), która nakierowana jest na dbałość o zaspokojenie potrzeb o charakterze fizycznym, czego doskonałym przykładem stanowi podjęcie próby zarobienia pieniędzy, jak również opieka nad rodzeństwem, chorym rodzicem, czy też wypełnianie wszelkich obowiązków domowych (Chojnacka, 2018). Według psychologów parentyfikacja obecna jest w życiu każdego dziecka. Niemniej jednak istnieje cienka granica pomiędzy zdrowym, uczącym empatii, odpowiedzialności (Ungar, Theron, Didkowsky, 2011) a destrukcyjnym, zaburzającym funkcjonowanie i dalszy rozwój, utożsamianym z przemocą psychiczną i wykorzystywaniem dziecka wymiarem zjawiska. Bardzo często takie obciążenie dziecka przekracza jego możliwości radzenia sobie, czego konsekwencją może być niska samoocena, poczucie winy oraz problemy w relacjach interpersonalnych (Earley, Cushway, 2002).

Proces parentyfikacji niewątpliwie budzi coraz większe zainteresowanie, niemniej jednak należy zauważyć, że dotychczas nie doczekał się on właściwego miejsca w nauce, jak również kompleksowych podstaw teoretycznych (Żarczyńska-Hyla, Piechnik-Borusowska, 2018, s. 291). Najczęściej zjawisko rozpatrywane jest na polu psychologii, choć coraz częściej pojawia się w literaturze

socjologicznej. W ujęciu socjologicznym zwraca się uwagę głównie na czynniki zewnętrzne, uwarunkowania społeczne, które generują zarówno przyczyny, jak i skutki zjawiska parentyfikacji (Harrison, Albanese, 2012). O parentyfikacji mówi się często w kontekście dyskusji o systemach rodzinnych (Minuchin i in., 1967; Hooper, 2007). Rodzina stanowi system, złożoną strukturę, która składa się z zależnych od siebie osób. Między jednostkami umiejscowionymi w tym systemie istnieją rozmaite sprzężenia zwrotne. Gdy dochodzi do zmiany w zakresie jakiegoś elementu (np. nieobecność ojca), konsekwencją są zmiany zachodzące w obrębie całego systemu (Bradshaw, 1994). O zdrowym systemie rodzinnym mówi się zwykle wówczas, gdy stwarza on możliwość rozwoju każdemu z jej członków, zaspokaja emocjonalne potrzeby i utrzymuje równowagę pomiędzy zależnością rodziny od elementów zewnętrznych a jej autonomią (Bradshaw, 1994). Do zaburzeń systemu rodzinnego dochodzi między innymi wówczas, gdy członkowie przejmują role zarezerwowane dla innych (np. rodzic w rolach dziecięcych, dziecko w rolach opiekuna). Rozprowadzał o tym Minuchin (1974), określając taką rodzinę mianem „splątanej”, „uwikłanej” (*enmeshed family*). Zjawisko to tłumaczył odnosząc się do sytuacji, gdy jeden z członków systemu rodzinnego nadmiernie angażuje, a nawet wykorzystuje tych, którzy zajmują odmienne pozycje w hierarchii rodziny.

Jednym z zewnętrznych czynników, który często uruchamia proces konwersji ról w rodzinie, jest tymczasowe rozbitcie rodziny na skutek długotrwałej nieobecności jednego z rodziców. W literaturze przedmiotu istnieje kilka przykładów analiz tego zjawiska w sytuacji poboru ojca do służby wojskowej z dala od domu. Badania Manon Andres i Rene Moelker (2011) prowadzone wśród rodzin holenderskich przedstawicieli służby wojskowej (w trakcie i po oddelegowaniu do Bośni lub Afganistanu) wykazały, że posiadane przez matkę zasoby, relacje, zdrowie i napotymane trudności wpływają na to, jak dzieci radzą sobie i dostosowują się do nieobecności ojca. W innych analizach jakościowych (Huebner i in., 2007; Mmari i in., 2009) skoncentrowano się na wypowiedziach dzieci. Badania fokusowe wykazały, że młodzi ludzie podczas nieobecności ojca przejmują wiele obowiązków domowych rezygnując z zajęć dodatkowych. Poza marginalnymi skutkami pozytywnymi, takimi jak poczucie dumy z umiejętności radzenia sobie w trudnej sytuacji, młodzi ludzie często cierpieli na stany lękowe, depresję. Doświadczali też agresji ze strony matek.

Warto też wspomnieć o znaczeniu kategorii płci w socjologicznych analizach parentyfikacji. W wielu opracowaniach dotyczących zjawiska odwrócenia ról zmienna, jaką jest płeć dziecka, pozostaje neutralna. W badaniach Mayseless i Scharf (2009), a także w studium Harrison i Albanese (2012) zauważono

jednak, że istnieją znaczne różnice w ustalaniu obowiązków nakładanych na córki i synów. Dziewczęta częściej niż chłopcy doświadczają przeciążenia w wyniku oczekiwań związanych z płcią. Oczekiwania te skłaniają je do przekonania, że obowiązki pielęgnacyjne należą głównie do nich.

II. KRYZYSOWA MIGRACJA I UCHODŹSTWO OBYWATELI UKRAINY DO POLSKI – TŁO SPOŁECZNO-POLITYCZNE

Już niemal od dekady społeczność ukraińska stanowi stały element społecznego krajobrazu Polski. Migracje te są wynikiem trudnej sytuacji politycznej, w jakiej znalazła się Ukraina z końcem 2013 roku. Masowe protesty Ukraińców, jakie miały wówczas miejsce, stanowiły wyraz sprzeciwu wobec prowadzonej polityki ówczesnego prezydenta Wiktora Janukowycza, który skupił się na budowaniu jak najlepszych relacji z Rosją. 21 marca 2014 roku Rosja zadeklarowała aneksję Krymu. Mimo nałożonych sankcji przez społeczność międzynarodową, nie zostały podjęte żadne działania mające na celu obronę integralności terytorialnej Ukrainy. Rosja stale podsyciała trwający tam konflikt wewnętrzny oraz wykorzystywała słabość ukraińskich władz stosując narzędzia takie, jak dezinformacja, presja gospodarcza oraz ograniczona interwencja wojskowa (Turczyński, 2018, s. 15-18).

Obecna fala migracji ukraińskiej do Polski nastąpiła wskutek wybuchu dotychczas niezakończonych wojny z Rosją, godzącej w bezpieczeństwo Ukraińców. Niemniej jednak wśród przyczyn migracji można dopatrywać się również znaczącej różnicy w płacach, zwłaszcza w sytuacji gwałtownego pogorszenia się sytuacji gospodarczej, mającej wpływ na poziom życia (Jaroszewicz, Małynowska, 2018, s. 2).

Z uwagi na przyczyny ostatnich wyjazdów migracyjnych (konflikt wojenny) najliczniejszą grupą uchodźców są kobiety. Z badań sondażowych prowadzonych dla Narodowego Banku Polskiego na przełomie kwietnia i maja 2022 roku wynika, że populacja kobiet stanowi prawie 90% przyjeżdżających. Większość z nich to osoby w wieku 30-44 lat posiadające dzieci (Chmielewska-Kalińska i in., 2022, s. 8).

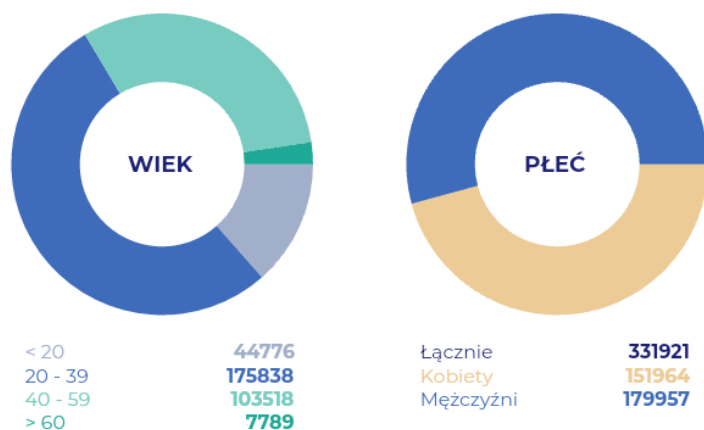

Wykres 1. Dane statystyczne (stan na maj 2022 roku) przedstawiające odpowiedź na pytanie: Czy po wybuchu wojny przyjechały z Panią do Polski inne osoby z rodziny? (można było wskazać więcej niż jedną odpowiedź)

Źródło: Chmielewska-Kalińska, Dudek, Strzelecki, 2022.

Osoby, które przyjechały do Polski samotnie (24%), to najczęściej osoby młode, poniżej 29 roku życia, lub osoby starsze, powyżej 60 roku życia. Jak wskazują autorzy raportu, ponad 80% osób w wieku 30-44 lata przyjechało z dziećmi.

Warto też zaznaczyć, że liczba obywateli Ukrainy przebywająca na terytorium Polski przed dwudziestym drugim rokiem życia wynosi aż 44 776 tys. (wykres 2). Są to zwykle osoby wciąż pozostające pod opieką rodziców.

Wykres 2. Dane statystyczne na podstawie aktualnych dokumentów dotyczące migracji obywateli Ukrainy na terytorium Polski z podziałem na wiek i płeć (stan na 15.06.2022)

Źródło: Urząd ds. Cudzoziemców, <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/>, [dostęp: 13.06.2022]

Fenomen, z jakim mamy w ostatnim czasie do czynienia, stawia przed polskim społeczeństwem ogrom wyzwań, a przed badaczami szereg pytań, w tym tych natury socjologicznej. Specyfika układu rodziny, w jakim przyszło żyć w Polsce ukraińskim rodzinom, może stanowić czynnik sprzyjający pojawieniu się zjawiska parentyfikacji wśród dzieci.

III. METODOLOGIA BADAŃ

Zastosowano model indukcyjny, w którym najpierw zostały zebrane dane, a następnie odnaleziono koncepcje teoretyczne mogące pomóc w wytłumaczeniu potencjału pojawienia się syndromu odwrócenia ról w ukraińskich rodzinach.

Pierwszą z zastosowanych metod były wywiady pogłębione, prowadzone wśród ukraińskich matek. Wojna na Ukrainie i masowy exodus ukraińskich kobiet z dziećmi do Polski to zjawisko nowe, nierozpoznane. Konieczna stała się więc eksploracja problemów badawczych, dla których trudne byłoby wskazanie jakichkolwiek hipotez.

Zastosowano następujące metody prowadzenia badań:

1) Wywiady jakościowe – pogłębione, epizodyczne (Flick, 2011, s. 101-116) wśród ukraińskich matek mających co najmniej jedno dziecko w wieku szkolnym (20 wywiadów), oraz wywiady eksperckie prowadzone wśród osób wspierających ukraińskie rodziny w Polsce (terapeuci) – 3 osoby. Liczba wywiadów nie była ustalana odgórnie. Określenie wielkości próby w badaniach jakościowych stanowi pole dyskusji na gruncie tej metodologii. Zdaniem Steinara Kvale jednym z mylnych założeń wstępnych prowadzenia badań za pomocą wywiadów jakościowych jest podejście oparte na metodologii badań ilościowych, czyli: im więcej, tym lepiej. S. Kvale pisze wręcz, że „wiele z nich [mowa o badaniach] zyskałoby na wartości, gdyby uwzględniło mniejszą liczbę respondentów, ale opierało się na lepiej przygotowanych i wnikliwiej zanalizowanych wywiadach” (Kvale, 2010, s. 88). Z tego powodu, obserwując moment, gdy z treści narracji zaczęły się wyłaniać wiodące wątki, postanowiono przystąpić do analizy po przeprowadzeniu dwudziestu wywiadów pogłębionych. Doboru próby dokonano stosując technikę kuli śnieżnej. Nieoceniona okazała się tu pomoc studentów – Ukraińców mających bezpośredni kontakt z uchodźcami. Dotarcie do badanych okazało się trudnym zadaniem. Po pierwsze – bariera językowa. Choć większość badanych została rekrutowana przez ukraińskich studentów, to samo badanie prowadzone było przez 4 osoby – jednego Ukraińca i trzech Polaków, którzy nie znali języka ukraińskiego (badacze przeprowadzili samodzielnie

11 wywiadów). Zdarzało się, że podczas wywiadu obie strony korzystały z dostępnego w telefonie tłumacza w celu upewnienia się, czy pytania i narracje są dla obu stron czytelne. Po drugie – problemem okazało się także uzyskanie zgody na przeprowadzenie wywiadu. Jednym z miejsc, do którego doprowadziła badaczka technika kuli śnieżnej, był akademik, w którym zamieszkiwało kilka rekrutowanych do badań rodzin. Powody formalne (administracyjne) utrudniały przeprowadzenie wywiadów w tymczasowych miejscach zakwaterowania. Czasem odmowa udziału w badaniu związana była z niechęcią samej badanej, a z uwagi na drażliwość tematyki i kontekstu (osoby te znajdowały się w nowej, stresującej sytuacji) nie podejmowano prób nakłaniania do udzielenia wywiadu. Kilka wywiadów odbyło się w tymczasowym miejscu zakwaterowania rodzin, większość (15) – poza nim (na ławce w parku, na placu zabaw, w kawiarni), jeden zaś online (w formie pisemnej). Podczas wywiadów kobiety były zwykle same lub w towarzystwie młodszych dzieci.

Wywiady eksperckie przeprowadzone zostały z trzema osobami zaangażowanymi bezpośrednio w pomoc uchodźcom. Byli to terapeuci pracujący z mamami zarówno indywidualnie, jak i grupowo. Pierwszy z ekspertów został zrekrutowany dość incydentalnie – wiedzę o nim uzyskano z audycji radiowej. Kolejni zostali wskazani przez pierwszą osobę. Wszystkie wywiady, zarówno te z mamami, jak i z ekspertami, prowadzone były na terenie województwa mazowieckiego oraz opolskiego. Wszystkie osoby przybyły do Polski po 24 lutego 2022 roku, choć kilka z mam miało kontakty z osobami mieszkającymi w Polsce jeszcze przed wybuchem wojny z Rosją.

2) Analiza porównawcza – wybrane wyniki zostały zestawione porównawczo z rezultatami badań opisanymi przez innych autorów. Pierwsze opracowanie, Petera Titzmanna, dotyczyło imigrantów z krajów byłego Związku Radzieckiego w Niemczech (Titzmann, 2012); drugie opracowanie przedstawiało wyniki badań prowadzonych wśród imigrantów niemieckich w Szwajcarii (Aumann, Titzmann, 2019). Wybrane teksty ukazują omawianą problematykę w najbardziej kompleksowy sposób i z tego powodu stanowią ważne pole refleksji nad potencjałem pojawienia się zjawiska odwrócenia ról wśród rodzin ukraińskich. Zdecydowana większość opracowań naukowych poświęconych relacji na linii rodzice–dzieci w sytuacji migracji dotyczy jedynie pośrednictwa językowego lub, szerzej, kulturowego wypełniającego lukę akulturacyjną.

Wyniki refleksji i analiz zebranych danych zostały skategoryzowane do dwóch typów czynników: sprzyjających oraz zapobiegających pojawieniu się zjawiska konwersji ról społecznych między ukraińskimi dziećmi a ich matkami. Decyzja o takim sposobie uporządkowania danych wynika z analiz zawartości

obu typów wywiadów i wydaje się szczególnie wartościowa w kontekście rozważań nad przyszłością ukraińskich mam i ich dzieci w Polsce. Specyfika sytuacji, jaką jest samotne uchodźstwo Ukrainek do Polski, nie pozwala jednoznacznie wskazać strony, na którą przechyli się szala przyszłości relacji rodzinnych omawianej populacji.

IV. CZYNNIKI SPRZYJAJĄCE POJAWIENIU SIĘ ZJAWISKA ODWRÓCONYCH RÓL W RODZINACH UKRAIŃSKICH

Analiza danych pochodzących z wywiadów, a także analiza porównawcza pozwoliły na odnalezienie kilku istotnych tendencji w funkcjonowaniu rodzin ukraińskich po 24 lutego 2022 roku w Polsce. Choć zarówno zjawisko luki akulturacyjnej, jak i stresu związanego z uchodźstwem są dość dobrze opisane w literaturze przedmiotu, zebrane dane pozwoliły na ukazanie specyfiki tych fenomenów w analizowanym kontekście społecznym.

1. LUKA AKULTURACYJNA JAKO CZYNNIK SPRZYJAJĄCY PARENTYFIKACJI WŚRÓD UKRAIŃSKICH RODZIN UCHODŹCZYCH

Często dyskutowanym powodem pojawienia się zjawiska odwróconych ról w rodzinach migrantów jest luka akulturacyjna między dziećmi a rodzicami. W rodzinach migrantów młodzi akulturują się szybciej i przewyższają społeczno-kulturowe kompetencje swoich rodziców (Titzmann, 2012). Bariery językowe są najczęściej omawianym czynnikiem sprzyjającym parentyfikacji w rodzinach imigrantów (Oznobishin, Kurman, 2009). Badania Weisskirch (2005) pokazują, że aż 90% dzieci imigrantów pomaga rodzicom w takich zadaniach, jak tłumaczenie rachunków lub dokumentów urzędowych. Takie wsparcie samo w sobie nie stanowi jeszcze wskaźnika odwrócenia ról w rodzinie. Może być związane z tzw. zjawiskiem pośrednictwa kulturowego (*culture brokering*), w którym dzieci i młodzież pełnią rolę mediatorów pomiędzy swoją rodziną a wyzwaniami stawianymi przez „nową” kulturę. Zwykła pomoc może jednak przerodzić się w obciążające dzieci obowiązki, które, zgodnie z ustaleniami Sy (2006), są definiowane jako stresory. W konsekwencji traci na znaczeniu ostrość granic istniejących w strukturze rodziny, gdyż w pewnych sprawach dzieci stają się autorytetami dla swoich opiekunów.

Badania prowadzone wśród rodzin imigrantów pokazały, że tam, gdzie dzieci i młodzież zaangażowani są w sieci społeczne rówieśników, do których należą dzieci mieszkańców kraju przyjmującego, tam akulturacja przebiega szybciej i sprawniej. Takie sieci społeczne powstają przede wszystkim w ramach wspólnej edukacji szkolnej. Interakcje w tych instytucjach podejmowane są w sposób naturalny i nieunikniony. Dziecko szybko staje się przewodnikiem rodzica po nowej kulturze – może to zwiększyć odpowiedzialność dzieci i nastolatków za mediacje prowadzone między rodziną a nowym społeczeństwem, zwiększając tym samym ich status w rodzinie i poziom parentyfikacji (Birman, 2006; Telzer, 2011). Przyglądając się sytuacji ukraińskich matek z dziećmi przebywających w Polsce można zauważyć, że taki model integracji jest obecnie dominujący. Dzieci niemal natychmiast po wybuchu wojny na Ukrainie zostały wchłonięte przez polskie instytucje oświaty. Inne, często prywatne inicjatywy oferowały im darmowe zajęcia. Zdecydowanie mniej jest inicjatyw, do których włączano by całe rodziny lub same mamy. Kobiety, z którymi przeprowadziłyśmy wywiady, przyznają, że ich dzieci lepiej radzą sobie z językiem polskim niż one. W konsekwencji – pomagają mamom w takich czynnościach, jak np. robienie zakupów, tłumaczenie dokumentów, odszukiwanie miejsc na mapie:

No wiadomo, jak ich do sklepu wysłę, to kupią mi to, co trzeba, bo oni dobrze po polsku rozumieją, a ten młodszy to nawet chętnie rozmawia [K; synowie 10 i 13 lat¹].

Starsze dzieci pomagają w tłumaczeniach i poszukiwaniach miejsc na mapie [K; synowie 15, 17 i 23 lata].

Pomagają w czytaniu [K; dzieci 8 lat, syn i córka].

Jak już wspomniano, samo pośrednictwo językowe nie musi być zjawiskiem negatywnym. Elaine Bauer (2016) sugeruje, by zamiast definiowania mediacji językowych w kategoriach parentyfikacji ułożyć tę aktywność wzdłuż pewnego kontinuum – od zadań stresujących, zawstydzających i obciążających młodych ludzi po takie, które pomagają w radzeniu sobie z otoczeniem społecznym i są źródłem dumy w relacjach z rodzicami (Bauer, 2016).

Specyfika zjawiska luki akulturacyjnej występującej w rodzinach ukraińskich pozostających w Polsce polega na tym, że – jak podkreślają same badane – dość łatwo i stosunkowo szybko jest ona niwelowana przez podobieństwo obu języków (polskiego i ukraińskiego) i innych elementów kulturowych: „Na szczęście język polski nie jest taki bardzo trudny i dużo da się zrozumieć. Także ja w tej

¹ Zastosowano następujące symbole opisu zebranego materiału empirycznego: K – kobieta; M – mężczyzna; w. ekspercki – wywiad ekspercki

chwili radzę sobie już w sklepie i nie boję się sama robić zakupów. W pracy też sobie radzę i nawet dogadałam się z jedną Polką, z którą razem jeżdżę do pracy” [K; córki 10 i 16 lat].

2. SYTUACJA WOJENNA – SAMOTNE UCHODŹSTWO

Uchodźstwo, w przeciwieństwie do migracji dobrowolnej, jest zjawiskiem wyłącznie negatywnym i niesie ze sobą szereg bolesnych konsekwencji. Ludzie wypędzeni z własnych domów na skutek tragedii wojny nie mają czasu na przemyślenie nowych warunków życia. Wielodniowa tułaczka z kilkoma niezbędnymi przedmiotami spakowanymi w podręczną torbę burzy cały dotychczas budowany świat człowieka. Mimo niezaprzeczalnie ogromnego wsparcia ze strony krajów przyjmujących, w tym Polski, trudno wyobrazić sobie tę tułaczkę, podczas której pozostawia się mężów, ojców i braci w ogarniętym wojną kraju bez konsekwencji natury psychologicznej. Badane kobiety przyznawały, że dzieci są tymi osobami, które pomagają im w trudnych chwilach najmocniej. Pomoc ta jest deklarowana dwojako. Pewna grupa matek przyznaje, że takie wsparcie otrzymują od dzieci bezpośrednio, gdy następują momenty słabości: „Moje dziecko mnie przygarnia i uspokaja” [K; córka 7 lat]; „Mamo nie płacz, wszystko będzie dobrze” [K; syn 6 lat]. Inne z kolei przyznają, że robią wszystko, by ukryć przed dziećmi emocje, a wsparcie ze strony dzieci polega na tym, że mają dla kogo żyć, o kim myśleć:

A dzieci tutaj to są też dla nas wszystkich wsparciem chociażby z tego względu, że jak człowiek ma dziecko przy sobie, to po pierwsze czuje się spokojniejszy, a po drugie wie, że musi się o nie troszczyć, a to mobilizuje do życia, do działania [K; syn 11 lat].

Szczególnie na początku było bardzo ciężko, ale ja zawsze starałam się to ukryć przed chłopcami. Zdarzały się noce, że ja płakałam w poduszkę, ale zawsze już chłopcy spali, tak żeby nie widzieli [K; synowie 10 i 13 lat].

Należy zwrócić uwagę na specyfikę sytuacji – rozbite (chwilowo lub trwale) systemy rodzinne, częsta nieobecność mężczyzn mogą sprzyjać zarówno parentyfikacji emocjonalnej (przytłaczająca tęsknota za partnerem lub/i synem, bratem, brak bezpośredniego wsparcia z ich strony), jak i instrumentalnej (konieczność radzenia sobie z czynnościami zwykle wykonywanymi przez mężczyzn). Brak partnera może sprzyjać zastępowaniu jego roli przez dzieci, jak w przypadku trzynastolatki z Kijowa, która opiekuje się ciężarną mamą:

Jestem w 8 miesiącu ciąży i mam skomplikowaną ciążę, więc moja córka jest moim pomocnikiem numer jeden! Bardzo mi pomaga we wszystkim: w życiu codziennym, gotowaniu, zabiera mnie do lekarza [K; córka 13 lat].

Dodatkowym czynnikiem mogącym niekiedy sprzyjać rozwojowi parentyfikacji dzieci jest wzór kulturowy ukraińskiej matki – kobiety opiekuńczej, ale i silnej. Na ten aspekt zwraca uwagę jeden z badanych ekspertów:

[...] te dzieci chowane w sposób taki [...] dość rygorystyczny, takie klasyczne wychowanie, czyli – rób to, czego się od ciebie oczekuje, w takich sytuacjach większość z nich wręcz naturalnie przyjmie rolę...no skoro rodzic nie okazuje tego tak jak ja czuję, no to dostosuję się do tego, co robi rodzic, ponieważ to jest mój jedyny wzorzec zachowania[...]. Dzieci zachowują się tak twardo jak mamy, no bo jeśli mama się tak zachowuje, to znaczy, że tak trzeba [w.ekspercki, K].

W krajach, w których możemy przypatrywać się tym skutkom już od dłuższego czasu, wyraźnie widać zmiany w relacjach rodzinnych. Badania prowadzone w Niemczech wykazały, że osoby przybywające do tego kraju z terenów ogarniętych wojną często cierpią na zespół stresu pourazowego – PTSD. Stres, obok czynników, które doprowadziły do wyjazdu z kraju, wywołany jest także samą podróżą, niepewnym statusem pobytu w nowym miejscu, brakiem perspektyw, złymi warunkami mieszkaniowymi i w końcu wyzwaniem związanym z nauką nowego języka i integracją z odmienną kulturą (UNICEF, 2016). Taki stres może prowadzić do zachowań dysfunkcyjnych i upośledzać radzenie sobie z codziennością, w tym – z życiem rodzinnym oraz z komunikacją w społeczeństwie przyjmującym (Fegert, Diehl i in., 2018). Przypuszcza się, że około 50% uchodźców cierpi na jakąś formę zaburzeń psychicznych (Attanayake, 2009). Dorośli, którzy przeżyli traumę wojenną, mogą nie być w stanie należycie pełnić roli rodzica. Często dochodzi do przemocy rodzicielskiej, która wynikać może z bezradności opiekuna (Fegert, Diehl i in., 2018). Przygnębieni rodzice mogą w końcu zachęcać dzieci, by te przejęły rolę opiekuna zapewniającego pomoc instrumentalną lub emocjonalną (2018). Przykładem są rodziny syryjskie w Niemczech. W wywiadzie przeprowadzonym dla serwisu *Info Migrants* psychoterapeutka Maria Prochazkova przyznaje, że: „Przyjazd do Niemiec często idzie w parze z całkowitą zmianą roli. Dzieci często uczą się nowego języka szybciej niż dorośli i często przyjmują niektóre role dorosłych” (info-migrants.net).

Konsekwencje, o których wnioskuje badania prowadzone wśród uchodźców w Europie, nie są jeszcze zbyt wyraźnie widoczne wśród ukraińskich rodzin przebywających w Polsce. Należy jednak pamiętać o tym, że przedłużająca

się sytuacja wojenna, trwała utrata bliskich lub kontaktu z nimi (szczególnie z mężami/ojcami) mogą uruchomić mechanizmy sprzyjające zjawisku odwróconych ról:

Z czasem ta więź między rodzicami może stawać się jakby, no nie na tyle mocna jak wtedy, gdy komunikują się twarzą w twarz [...]. Takich sygnałów jeszcze nie miałem, ale jestem już psychologiem od lat i wiem co się dzieje...no tak, na razie to są trzy miesiące, ale będzie sześć, a może i nawet rok. No i z mojego doświadczenia, to może być niebezpieczne już dla rodziny [w. ekspercki, M].

Eksperci, z którymi prowadzone były rozmowy, przyznają też, że najsilniej dotychczas obserwowanym wśród ukraińskich mam i ich dzieci zjawiskiem jest zamykanie się na świat zewnętrzny: „nie tylko dzieci, ale i też ta rodzina, ona jakby... zamykają się przed światem i więcej tak jakby wewnątrz siebie znajdują się. Taka wewnętrzna izolacja” [w. ekspercki; M]. Może to być jeden z symptomów nasilających się problemów.

Prawdopodobieństwo wystąpienia opisywanych już w literaturze zjawisk negatywnych jest wysokie z uwagi na podobieństwo losów osób dotkniętych przesiedleniem z powodu wojny. Istnieją jednak czynniki specyficzne, odróżniające migrację ukraińskich kobiet z dziećmi od innego uchodźstwa w Europie (i na świecie). Niektóre z nich można zaliczyć do elementów zapobiegających pojawieniu się parentyfikacji wśród dzieci.

V. CZYNNIKI ZAPOBIEGAJĄCE PARENTYFIKACJI UKRAIŃSKICH RODZIN W POLSCE

1. MODEL UKRAIŃSKIEJ RODZINY

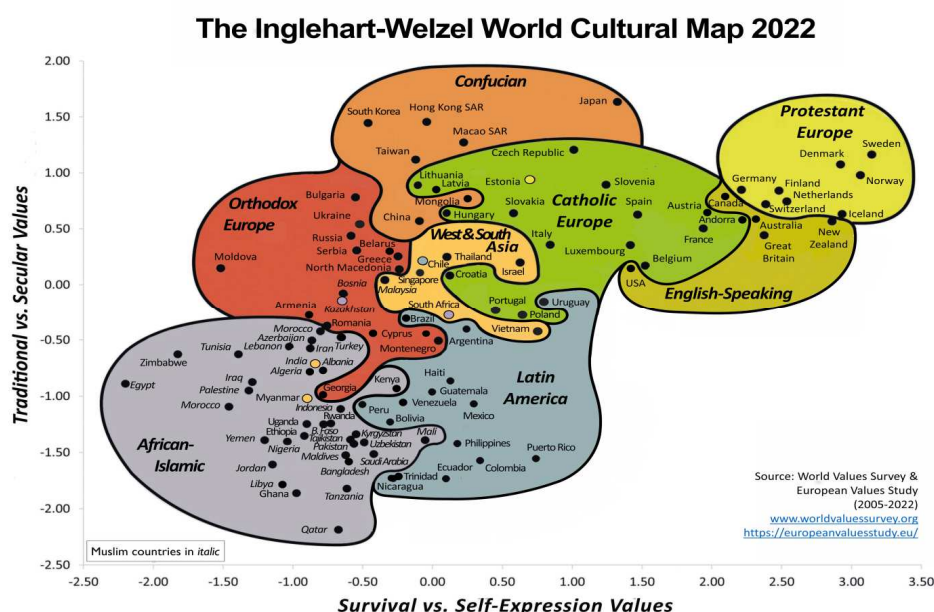
Próbując zrozumieć funkcjonowanie ukraińskich rodzin, warto rozpocząć od wglądu w dynamikę zmian wartości w życiu omawianego narodu. Zdaniem Ronalda Ingleharta i Christiana Welzela (2005) istnieją dwa główne wymiary zmienności międzykulturowej na świecie:

- 1) Wartości tradycyjne vs wartości świecko-racjonalne
- 2) Wartości przetrwania vs wartości autoekspresji.

Tradycyjne wartości koncentrują się na znaczeniu religii, więzi rodzic–dziecko, szacunku wobec autorytetów i roli rodziny. Ludzie, którzy wyznają te wartości, odrzucają zwykle możliwość rozwodu, aborcji, eutanazji i samobójstwa. Społeczeństwa te charakteryzują się wysokim poziomem dumy narodowej

i nacjonalistycznym światopoglądem. Wartości świecko-racjonalne są przeciwstawne do wartości tradycyjnych. Takie społeczeństwa kładą mniejszy nacisk na religię, tradycyjne wartości rodzinne i autorytet. Rozwód, aborcja, eutanazja i samobójstwa są postrzegane jako stosunkowo akceptowalne.

Wartości przetrwania kładą nacisk na bezpieczeństwo ekonomiczne i fizyczne. W kulturach tych dominują postawy etnocentryczne, a co za tym idzie – niski poziom zaufania i tolerancji. Wartości autoekspresji przeciwnie – kładą nacisk na tolerancję wobec cudzoziemców, gejów i lesbijek oraz równość płci (Inglehart, Welzel, 2005). W tym zestawieniu Ukraina zajmuje pozycję pośrednią (World Value Survey, 2022). Można też zaobserwować, że w latach 1999-2020 następował stopniowy ruch w kierunku bieguna wartości tradycyjnych (Світове Дослідження Цінностей в Україні, 2020). Na tę pośrednią pozycję wartości przyjmowanych przez społeczeństwo Ukrainy wskazują inne badania, z 2014 roku, które ujawniają, że wysoko cenione przez Ukraińców wartości to pracowitość, odpowiedzialność, tolerancja, szacunek wobec innych; wszystkie one są wyżej cenione niż np. życie religijne (chve.org.ua).

Wykres 3. „Kulturowa Mapa Świata”
od wartości tradycyjnych do wartości świecko-racjonalnych

Źródło: World Value Survey, 2022, <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp> [dostęp: 24.06.2022].

W rodzinach o profilu tradycyjnym role poszczególnych członków, a więc granice, o których pisał Minuchin (1974), są jasno zdefiniowane. Ważną zmienną w tym podziale jest też płeć, która determinuje szereg obowiązków i przywilejów. Wykazany na „kulturowej mapie świata” marsz społeczeństwa ukraińskiego w kierunku wartości tradycyjnych, potwierdzają przeprowadzone wywiady. Jednym ze wskaźników jasnego sprecyzowania roli dziecka jest postawa mam dotycząca oczekiwań wobec dzieci:

Dzieci są od tego, żeby słuchać rodziców, ja mu oczywiście mówię co się będzie działo, ale to ja podejmuję decyzje. Oczywiście on mówi co by chciał, a ja staram się spełniać jego prośby, o ile są mądre [K; syn 11 lat].

Od rządu to jestem tutaj ja, a dzieci są od słuchania. Ja zresztą też u siebie tam na Ukrainie wszystko w swoich rękach trzymałam [K; synowie 10 i 13 lat].

Tyle pomaga, ile pomaga, to chłopak jest, wiadomo jak z nimi – z natury to leniwe. Nieraz muszę krzyknąć, żeby posprzątał swój pokój [K; syn 9 lat].

Rozmówczynie zwykle mają świadomość negatywnych konsekwencji obciążania dzieci problemami dorosłych. Mimo przeżywanych trudności przyznają, że do świata osób dojrzałych nie należy dopuszczać dzieci:

Bieżące problemy rozwiązuję z rodziną. Z dziećmi tylko problemy dzieci [K; syn 8 lat, córka 12 lat].

Moja córka jest lepsza w tej sytuacji, ponieważ nie czuje się całkowicie zagrożona i nie do końca dostrzega sytuację! Staram się chronić moją córkę przed dorosłymi problemami wojny [K; córka 13 lat].

O modelu ukraińskiej rodziny wypowiadali się także eksperci – terapeuci służący pomocą ukraińskim rodzinom po 24 lutego 2022 roku:

Tam te dzieci są wychowywane tak, jak my byliśmy wychowywani 30 lat temu, czyli nieco ostrzej, nieco bardziej rygorystycznie [...]. To są twardzi ludzie, u nich nie pokazuje się tak tych emocji jak u nas. Tam kobiety są nastawione na przetrwanie, te dzieci mają przetrwać, te dzieci mają chodzić do tych szkół, te dzieci mają Tak, oczywiście jest duża miłość, ale z drugiej strony jest takie ‘tak, musisz chodzić do tych szkół, musisz się uczyć, musisz mieć dobre oceny’ [w. ekspercki; K].

Wywiady prowadzone z ukraińskimi matkami oraz wywiady eksperckie wskazują na związek między modelem rodziny a możliwością zaistnienia sytuacji odwrócenia ról w rodzinie. Trzeba także pamiętać, że sama migracja lub uchodźstwo nie koreluje ze zjawiskiem odwrócenia ról z taką siłą, jak

dysfunkcje systemu rodzinnego. W tzw. zdrowej rodzinie role ustalone są odgórnie, a rodzice starają się zgodnie chronić dzieci przed poważnymi problemami dorosłych. W sytuacji braku satysfakcji z partnera dziecko staje się powiernikiem problemów, co prowadzi do obciążającej młodego człowieka parentyfikacji emocjonalnej (Titzmann, 2012): „Jeżeli rodziny nie byłyby na tyle zdrowe i nie byłyby na tyle jakoś... dołączone do tej religijności, mi się wydaje, że ten czynnik, że dzieci zastępowaliby swoich rodziców, on byłby większy” [w. ekspercki, M].

Silne rozdzielenie roli dziecka od roli dorosłego i określone oczekiwania wobec potomstwa (zob. wypowiedzi badanych K; syn 11 lat, K; synowie 10 i 13 lat, K; syn 9 lat) są czynnikami mogącymi zapobiec zjawisku parentyfikacji, o ile wzory kulturowe obowiązujące w społeczności rodzimej będą utrwalane po przyjeździe do Polski.

2. WSPARCIE ZE STRONY SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO

Wiele wskazuje na to, że dotychczasowe wsparcie ukraińskich kobiet, ich dzieci i całych rodzin, jakie otrzymują od Polaków, może być czynnikiem ograniczającym negatywne konsekwencje uchodźstwa. Przede wszystkim oferowana pomoc ma częściej charakter prywatny niż zinstytucjonalizowany. Uchodźcy trafili do polskich domów, pensjonatów czy hoteli. Taka forma wsparcia wymusza wypełnianie luki akulturacyjnej nowo nabywanymi kompetencjami kulturowymi, w tym – językowymi. Wypowiedzi badanych wskazują na niegasnącą pomoc:

Dziewczyny z Polski bardzo wspierają tu dziewczyny z Ukrainy. Wspierają radą, rzeczami, wszystkim tym, co tylko mogą [K; syn 3 lata, córka 15 lat].

Bardzo dużo pomogła mi też pani Marta, to ona załatwiała, w sumie można powiedzieć, za mnie wszystkie dokumenty w urzędzie czy na przykład pomogła mi założyć konto w banku [K; syn 11 lat].

Wsparcie to są ludzie, którzy nas otaczają i nam pomagają. Najgłówniej to nasi przyjaciele z Polski [K; syn 2,5 roku i 8 lat].

Pytanie, które pozostawiamy jeszcze bez odpowiedzi, dotyczy trwałości wymienionych wyżej form wsparcia. Pierwszy „zryw” i wielki zapal Polaków do pomocy już minął. Z pewnością powstanie luka, którą będzie trzeba zagospodarować (prawdopodobnie już na poziomie instytucjonalnym), by zapobiec takim zjawiskom, jak omawiana tu parentyfikacja.

WNIOSKI

Większość badań dotyczących zjawiska odwrócenia ról w strukturze rodziny koncentruje się na czynnikach wewnątrzrodzinnych (dysfunkcjach rodziny), które stanowią bezpośrednie zagrożenie obciążenia dzieci sprawami dorosłych. Analizując możliwość wystąpienia zjawiska konwersji ról rodzic–dziecko w kontekście migracji i uchodźstwa, istnieje wiele zmiennych utrudniających jednoznaczne wskazanie czynników sprzyjających omawianemu zjawisku. Różnice kulturowe występujące między analizowanymi migrantami a społeczeństwami przyjmującymi powodują, że niemożliwe staje się przełożenie wniosków z istniejących już badań na nowe sytuacje migracyjne i uchodźcze. Przeprowadzone porównania, analizy i badania eksploracyjne pokazują, że w przypadku uchodźców z Ukrainy dużą rolę w możliwości wystąpienia konwersji ról mama–dziecko odgrywa zarówno model ukraińskiej rodziny (częściej oparty na wartościach tradycyjnych niż świecko-racjonalnych), jak i cechy kultury przyjmującej (społeczeństwa polskiego). Dodatkowo, odmiennosć tej sytuacji jest wynikiem podobieństwa obu kultur (w tym: języków), a także specyfiki kontekstu migracji (traumatyczna sytuacja wojenna, uchodźstwo kobiet z dziećmi).

Wskazane w niniejszym opracowaniu czynniki sprzyjające i zapobiegające wystąpieniu zjawiska parentyfikacji, z pewnością pozwolą stworzyć ramy analityczne dla przyszłych badań, prześledzić skuteczność zaproponowanych tu predykcji. Konieczne będzie przyjrzenie się ukraińskim rodzinom za kilka miesięcy, a następnie lat. Konieczne jest też włączenie dzieci do procesu badawczego. Bez wątpienia rodziny te będą już w innym miejscu historii, odmienione przeżyciami, relacjami, nabytymi kompetencjami kulturowymi. Dlatego na koniec warto raz jeszcze zaznaczyć, że wszystkie wnioski przedstawione w tej pracy mają charakter hipotez, które warto będzie weryfikować za pomocą złożonego procesu badawczego. Przydatne byłyby tu poszerzone o większą liczbę przypadków wywiady z ukraińskimi mamami, a także wywiady eksperckie prowadzone wśród osób bezpośrednio zaangażowanych w pomoc, które przyglądają się z bliska zachodzącym zmianom w relacjach rodzinnych. Należy także pamiętać o wewnętrznym zróżnicowaniu kulturowym społeczeństwa ukraińskiego, które z pewnością ma niemały wpływ na strategie radzenia sobie rodzin w nowej, bolesnej rzeczywistości.

BIBLIOGRAFIA

- Andres M., Moelker R. (2011), *There and Back Again: How Parental Experiences Affect Children's Adjustments in the Course of Military Deployments*, *Armed Forces & Society*, 37, nr 3, s. 418-447.
- Apanowicz J. (2002), *Metodologia ogólna*, Gdynia: Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej BERNARDINUM.
- Attanayake V., McKay R., Joffres M., Singh S., Burkle F. Jr, Mills E. (2009), *Prevalence of Mental Disorders Among Children Exposed to War: A Systematic Review of 7,920 Children*, *Medicine, Conflict and Survival*, nr 25(1), s. 4-19.
- Aumann L., Titzmann P. (2019), *Why do Youth Support their Families? A Person-Oriented Approach in Migrant and Native Families*, *Journal of Youth and Adolescence*, nr 49, s. 506-519.
- Barabas M. (2021), *Parentyfikacja w rodzinach doświadczających przemocy*, Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bauer E. (2016), *Practising Kinship Care: Children as Language Brokers in Migrant Families*, *Childhood*, 23, nr 1, s. 22-36.
- Birman D. (2006), *Acculturation Gap and Family Adjustment: Findings with Soviet Jewish Refugees in the United States and Implications for Measurement*, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37, nr 5, s. 568-589.
- Bradshaw J. (1994), *Zrozumieć rodzinę. Rewolucyjna droga odnalezienia samego siebie*, Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia i Trzeźwości.
- Chase N.D. (1999), *Parentification. An Overview of Therapy, Research and Societal Issues* [w:] N.D. Chase (red.), *Burdened Children Theory. Research and Treatment of Parentification*, California: Thousand Oaks.
- Chmielewska-Kalińska I., Dudek B., Strzelecki P. (2022), *Sytuacja życiowa i ekonomiczna uchodźców z Ukrainy w Polsce. Raport z badania ankietowego zrealizowanego przez OO NBP*, Warszawa: Narodowy Bank Polski, Departament Statystyki.
- Chojnacka B. (2018), *Biografia dorosłego dziecka – doświadczenie parentyfikacji i jej konsekwencje*, Szczecin: Uniwersytet Szczeciński.
- Diawo-Sitko A., *Europejska polityka migracyjna – wyzwania integracji imigrantów ze szczególnym uwzględnieniem roli władz lokalnych*, [w:] B. Moło (red.), *Migracja i uchodźstwo wyzwaniem dla bezpieczeństwa i współpracy międzynarodowej w XXI wieku*, Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.
- Earley L., Cushway D.J. (2002), *The Parentified Child*, *Clinical Child Psychology & Psychiatry*, 7, nr 2, s. 163-178.
- Fegert J.M., Diehl C., Leyendecker B., Hahlweg K., Prayon-Blum V. (2018), *Psychosocial Problems in Traumatized Refugee Families: Overview of Risks and Some Recommendations for Support Services*, *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, nr 12, <https://capmh.biomedcentral.com/articles/10.1186/s13034-017-0210-3> [dostęp: 20.06.2022].
- Flick U. (2011), *Jakość w badaniach jakościowych*, Warszawa: PWN.
- Harrison D., Albanese P. (2012), *The "Parentification" Phenomenon as Applied to Adolescents Living Through Parental Military Deployments*, *Canadian Journal of Family and Youth*, 4, nr 1, s. 1-27.
- Hooper L. (2007), *The Application of Attachment Theory and Family Systems Theory to the Phenomena of Parentification*, *The Family Journal*, 15(3), s. 217-223.
- Huebner A.J., Mancini J.A., Wilcox R.M., Grass S.R., Grass G.A. (2007), *Parental Deployment and Youth in Military Families: Exploring Uncertainty and Ambiguous loss*, *Family Relations*, 56, s. 112-122.

- Inglehart R., Welzel Ch. (2005), *Modernization, Cultural Change and Democracy, The Human Development Sequence*, New York: Cambridge University Press.
- Jaroszewicz M., Małynowska O. (2018), *Najnowsza migracja z Ukrainy do Polski: (nie)stały fenomen?*, Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego.
- Kaleta K. (2011), *Rodzinne uwarunkowania społecznego funkcjonowania jednostek w świetle teorii Minuchina i Bowena*, *Roczniki Psychologiczne*, 14, nr 2, s. 141-158.
- Kvale S. (2010), *Prowadzenie wywiadów*, Warszawa: PWN.
- Mayseless O., Scharf M. (2009), *Too Close for Comfort: Inadequate Boundaries with Parents and Individuation in Late Adolescent Girls*, *American Journal of Orthopsychiatry*, 79, nr 2, s. 191-202.
- Minuchin S., Montalvo B., Guerney B., Rosman B., Schumer F. (1967), *Families of the Slums*, New York: Basic Books.
- Minuchin S. (1974), *Families and Family Therapy*, Cambridge: Harvard University Press.
- Mmari K., Roche K., Sudhinaraset M., Blum R. (2009), *When a Parent Goes Off to War: Exploring the Issues Faced by Adolescents and Their Families*, *Youth & Society*, 40, nr 4, s. 455-475.
- Oznobishin O., Kurman J. (2009), *Parent-Child Role Reversal and Psychological Adjustment Among Immigrant Youth in Israel*, *Journal of Family Psychology*, 23(3), s. 405-415.
- Паращевін М. (2009), *Релігія та релігійність в Україні*, Київ.
- Rogala-Obłędowska J. (1996), *Komunikacja wewnątrzrodzinna*, *Nowiny Psychologiczne*, nr 2.
- Shortt J.W., Stoolmiller M., Smith-Shine J.N., Mark Eddy J., Sheeber L. (2010), *Maternal Emotion Coaching, Adolescent Anger Regulation, and Siblings Externalizing Symptoms*, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51, nr 7, s. 799-808.
- Sy S.R. (2006), *Family and Work Influences on the Transition to College Among Latina Adolescents*, *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 28, nr 3, s. 368-386.
- Telzer E.H. (2011), *Expanding the Acculturation Gap-Distress Model: An Integrative Review of Research*, *Human Development*, 53(6), s. 313-340.
- Titzmann P.F. (2012), *Growing Up Too Soon? Parentification Among Immigrant and Native Adolescents in Germany*, *Journal of Youth and Adolescence*, 41, nr 7, s. 880-893.
- Turczyński P. (2017), *Bezpieczeństwo europejskie po szczycie NATO w Warszawie*, [w:] P. Turczyński (red.), *Konflikt na Ukrainie – wojna hybrydowa*, Kraków: LIBRON.
- Ungar M., Theron L., Didkowsky N. (2011), *Adolescents' Precocious and Developmentally Appropriate Contributions to Their Families' Well-Being and Resilience in Five Countries*, *Family Relations*, 60, nr 2, s. 231-246.
- UNICEF (2016), *Uprooted: The Growing Crisis for Refugee and Migrant Children*, New York.
- Weisskirch R.S. (2005), *The Relationship of Language Brokering to Ethnic Identity for Latino Early Adolescents*, *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, nr 27, s. 286-299.
- Żarczyńska-Hyla J., Piechnik-Borusowska J. (2018), *Dziecko w roli rodzica – pomyłone role rodzinne. O parentyfikacji w doniesieniach światowych i polskich*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Inne dokumenty – raporty, opracowania, strategie, strony www itp.**
- Urząd ds. Cudzoziemców, <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/> [dostęp: 13.06.2022].
- <https://www.infomigrants.net/fr/post/31386/safe-but-not-sound-syrian-refugees-on-a-hard-road-to-mental-health> [dostęp: 24.06.2022].
- www.chve.org.ua/news/union/632-kruglyi-stil-centr-razumkoba [dostęp: 20.06.2022].

PRZEJAWY ZJAWISKA PARENTYFIKACJI WŚRÓD DZIECI UKRAIŃSKICH
NA SKUTEK MIGRACJI I UCHODŹSTWA

Streszczenie

Celem opracowania jest wstępna odpowiedź na pytanie: Jakie czynniki sprzyjają, a jakie mogą zapobiec zaistnieniu zjawiska odwrócenia ról (parentyfikacji) w ukraińskich rodzinach uchodźczych mieszkających w Polsce? W pierwszej części artykułu wyjaśniono zjawisko parentyfikacji, następnie ukazano genezę wybuchu wojny hybrydowej na Ukrainie. W kolejnej części tekstu przedstawiono metodologię eksploracyjnych badań jakościowych – wywiad pogłębiony (wśród ukraińskich matek) i wywiad ekspercki (wśród terapeutów zaangażowanych w pomoc ukraińskim rodzinom). Przeprowadzono też analizę porównawczą omawianego kontekstu z wybranymi przypadkami parentyfikacji wśród migrantów w Europie. Badania wskazały dwa typy czynników: sprzyjające oraz zapobiegające pojawieniu się zjawiska konwersji ról społecznych między ukraińskimi dziećmi a ich matkami. Parentyfikacja wśród dzieci to złożony proces. Wyniki przeprowadzonych badań mają charakter hipotez i wskazówek dla dalszych badań.

Słowa kluczowe: parentyfikacja; migracja; uchodźstwo; Ukraina; dzieci.